

FRAGMENTY Z MINULOSTI A SÚČASNOSTI ŽIDOVSKÉJ NÁBOŽENSKEJ OBCE V NITRE

Mgr. Katarína Potoková
Židovská náboženská obec v Nitre

Abstract: According to historical sources, Nitra is the oldest place in present Slovakia to have had Jewish settlement. Toward the end of 11th century Jewish coinmakers made their business there and clerks were in charge of royal finances. It is possible they had already formed their own religious community. Zobor deeds from years 1111 and 1113 mention Mons Judeorum (Jewish hill). Centuries brought times both high and low for the Jewish community. The biggest tragedy was undoubtedly the holocaust, bringing the number of its members down to historical low. The communist era also wasn't kind to the development of religious life here. Today's smaller community in Nitra (of about 50 members) works mostly towards remembrance of past generations and keeping the traditions of Jewish life.

Kľúčové slová: židia v Nitre, Židovská náboženská obec v Nitre – minulosť a súčasnosť, osobnosti, holocaust, súčasnosť

Key words: Jews in Nitra, JRC Nitra – past and present, personalities, holocaust, present

Spomeň si na dávne dni, porozumej minulým generáciám
(Mojžiš)

Opona minulosti odhnutá

Prišli sem pred desiatkami, ba stovkami rokov. Utekali pred prenasledovaním z rôznych kútov Európy. Usadili sa tu. Zakorenili. Rodili sa a umierali. Tešili sa a smútili. Pracovali a odychovali. Modlili sa i veselili. Ženili a vydávali. Tešili sa zdraviu, obávali sa chorôb a nešťastia. Mladí, starí, deti, rodičia, tety a strýkovia, susedia, priatelia. Bohatí aj chudobní. Ľudia. Jedného dňa odišli. Nie že by boli chceli. Museli. Všetci bez rozdielu. Bez viny. Bez vysvetlenia. Do neznáma. S batohom. V dobytčiaku. Aby sa už domov, do svojich príbytkov po celej Európe, vo veľkých i malých mestách, dedinách a dedinkách, už nevrátili. Žili aj tu v Nitre a okolitých obciach. Dňami bežnými, aj sviatočnými. Spájalo ich jedno, starobylá židovská viera ich otcov a starých otcov. Identita a kolektívna pamäť.

Dnes, po takmer ôsmich desaťročiach od ukončenia druhej svetovej vojny s najväčšou tragédiou židovského národa, holokaustom, a následným spoločenským zriadením, ktoré

tradičným náboženským ideológiám neprialo, ich stopy zavialo. Veľmi ťažko ich už v násoch času nájsť, rozpoznať, pochopiť. Mnohí z tých, ktorí tu žili pred nami, spia svoj sen na jednom z najväčších židovských cintorínov na Slovensku... popol mnohých vyletel komínom koncentračných táborov... alebo sa vzdali svojej viery v dôsledku udalostí, ktoré jej nepriali. Náboženská obec v Nitre nemá kroniky, zápisnice, dokumenty, nemožno do nich nahliadnuť, a tak sa vrátiť do minulosti. Ostávajú kde tu zachované útržky pamäti v archívoch, v pamäti ľudí. Treba ich chrániť, aby vydali svedectvo.

Po stopách židovstva pod Zoborom

Ako autorka príspevku, nehistorička, ale sama príslušníčka komunity, vychovaná v duchu židovských tradícií, vtesná niektoré z nich do niekoľkých strán príspevku do zborníka? Dilema. Ktoré mená a udalosti spomenúť, ktoré vynechať? Bolo to tak, alebo nejako inak? Sú prevzaté údaje správne, nebodaj pomýlené? Je to čestné voči histórii, voči tým, ktorí tu na tomto území kráčali oddávna? Učenci, aj celkom jednoduchí ľudia, majetní a chudobní, nábožní aj sekulárni. Defilujú pred našim vnútorným zrakom a každý niečo prináša, podľa svojich možností a schopností. Z tohto „filmu“ sa nedá nič vystrihnúť, ten film predsa tvoril každý jednotlivec. Nech je teda tento príspevok poctou všetkým generáciám židov na úpäti Zobora, v starobylej Nitre i okolitých obciach, ktoré ju obkolesujú. V duchu citátu psycho-terapeutky Therese Jacobs – Stewartovej, že *minulosť nemôžeme zmeniť, ale môžeme vnímať jej stopy a akceptovať ju*.

Staré, staršie, najstaršie

Podľa známych historických materiálov je Nitra spolu s osadou Párovce najstarším historicky doloženým miestom so židovským osídlením na terajšom území Slovenska. Prví židovskí obchodníci sa tu usadili pravdepodobne na prelome 9. a 10. storočia. Koncom 11. storočia, keď sa Nitra stala mincovým mestom, tu pôsobili židovskí minciari a úradníci, ktorí spravovali kráľovské financie. V tom čase už pravdepodobne mali vlastnú náboženskú obec. V Zoborských listinách z rokov 1111 a 1113 sa spomína *Mons judeorum* (Židovský vrch). Bol to vlastne cintorín, ktorý musel byť všeobecne známy už najmenej storočie predtým, keď ho použili na označenie miesta. Najnovší výskum vzácných listín prináša nové poznatky, možno vás prekvapia, ako prekvapili účastníkov seminára o židovstve v júni 2022 v starobylej synagóge, aj vás, ktorí sa o nich dočítate v tomto zborníku. Privilégium mesta Nitry z roku 1248 spomína Párovce ako *Castrum judaeorum*, t. j. opevnené židovské mesto. V 13. storočí tu mali židia náboženskú obec a niekoľko kultových zariadení. Ich pobyt, ani ich náboženská obec neboli však trvalé. V dôsledku perzekúcie a vojnových udalostí museli židia z času na čas opúšťať svoje domovy.

Písomná zmienka o židovských obyvateľoch Párovciach je aj z roku 1522. Ani tie sa nevyhli vojnovým útrapám v okolí Nitry v 16. storočí. Opätovné osídlenie Párovciach židovskými rodinami sa datuje prevažne do prvej polovice 17. storočia. V roku 1703 Párovce spustošili a vypálili Rákociho vojská. Židia opustili osadu ešte pred jej dobytím. Neprítomnosť židov v Párovciach netrvala dlho. Ďalšie správy o Židoch na tomto území pochádzajú až zo začiatku 18. storočia, keď sa na Slovensko hűfne sťahovali z Moravy, keďže ich životná situácia sa veľmi zhoršila v dôsledku prijatia obmedzujúcich zákonných opatrení.

Nástupom Jozefa II. na trón sa práva židov rozšírili. V roku 1752 bývalo v Nitre asi 30 židovských rodín a Párovce sa stali kupeckým a remeselníckym predmestím Nitry. Židovská náboženská obec mala rabína a synagógu, ktorú v roku 1766 rozšírili a v roku 1818 postavili vedľa nej novú.

V roku 1768 registrovali na predmestí Nitry 44 zdaniteľných hláv židovských rodín, spolu 169 osôb, z toho 84 detí. Medzi živiteľmi rodín boli obchodníci, mäsiari, páleníci, hostinskí, krajčíri, obuvníci a sklenár. Podľa daňového súpisu mala židovská komunita v tom čase aj rabína, šojcheta (rituálneho mäsiara), šamesa (synagogálneho sluhu) a dvoch učiteľov v chederi, základnej škole. Koncom 18. storočia bol v Párovciach hlavným rabínom učenec Menachem Mendel Deutsch. Do jeho kompetencie spadali Židia z 37 okolitých dedín. Židovská náboženská obec mala v roku 1793 asi 450 príslušníkov, 430 bývalo v Párovciach a asi 20 v centre mesta, kde si prenajímali zemepanské regálne práva. V roku 1818 bola postavená klasicistická synagóga so stovkami miest na sedenie. Vznikol rad dobročinných spolkov.

Po vydaní krajinského zákona v roku 1840, ktorý zrušil obmedzenia pre usídľovanie židov, sa mnoho rodín z Párovciach presťahovalo do mesta. Liberalizujúce sa pomery vytvárali širší priestor na ich hospodárske a spoločenské uplatnenie a na ďalší nárast počtu židovského obyvateľstva. Obchod v meste postupne prechádzal do rúk židov. V rokoch 1825 – 1845 sa ich počet v Nitre zdvojnásobil na 2 000 osôb, z toho 1 500 žilo v Párovciach. V rokoch 1836 – 1854 pôsobil vo funkcii hlavného rabína významný duchovný, tzv. zázračný rabín Jechezkel (Ezechiel) Banet (1773 – 1854). Založil v Nitre ješivu, rabínske učilište, ktoré sa preslávilo v celej monarchii, no malo dobré meno aj v zahraničí. Hrob E. Baneta na židovskom cintoríne v Nitre je doposiaľ pútnickým miestom.

V revolučnom roku 1848 došlo v meste k výtržnostiam namiereným najmä proti židom. V marci 1848 obyvatelia mesta vyrabovali a spustošili ich obchody i byty v centre a židovské rodiny vykážali do Párovciach. V auguste toho istého roku dali mestské úrady židom povolenie na návrat a v 60. rokoch sa zintenzívnila ich migrácia z Párovciach do centra mesta. Venovali sa prevažne obchodnej činnosti, ale aj rôznym remeslám. Časť z nich, usadených v centre mesta, sa postupne odklávala od tradičného religiózneho spôsobu života. Liberálne orientovaní členovia komunity sa integrovali do spoločenského diania v meste. Bol

naklonení rozvoju všeobecného vzdelávania a svetského školstva v židovských komunitách a reformovaniu náboženského života. V roku 1886 sa prejavili reformné snahy pokrokovejších židov, ktorí sa odklonili od ortodoxie. Založili si vlastnú kongresovú náboženskú obec Ješurun a rozhodli sa postaviť si novú synagógu. Prostriedky na jej výstavbu pramenili z fondu Malej základiny nitrianskeho filantropa Jozefa Engela (1834 – 1905) a jeho manželky Jozefíny, ako aj z ďalších darov. Mená darcov sú zvečnené na tabuliach umiestnených pri vchode do synagógy. Nová dominanta mesta, postavená podľa projektu architekta Leopolda Baumhorna (1860 – 1932), bola slávnostne vysvätená 19. septembra roku 1911.

Medzivojnové obdobie 20. storočia

V roku 1921 tvorilo neologickú náboženskú obec asi 750 osôb. Úradným jazykom tejto komunity bola nemčina a maďarčina. V roku 1928 sa funkcie hlavného rabína ujal významný teológ a pedagóg Dr. Alojz (Eliezer) Schweiger (1872 – obeť holokaustu), rodák z Topolčian, absolvent bratislavskej ješivy, autor viacerých filozofických a teologických kníh. Preslávil sa najmä prekladmi starohebrejských textov, statí z Biblie, modlitieb a tradičných príbehov do slovenčiny. Usiloval o to, aby sa náboženstvo na židovských školách vyučovalo po slovensky. Dr. Schweiger po dlhé roky predsedal Zväzu tradičných (liberálnych) rabínov na Slovensku.

Predsedom ortodoxnej náboženskej obce bol od roku 1920 Herman Steiner. Ortodoxnú komunitu tvorilo viac ako 3 000 členov, ktorých počet sa zvyšoval o prisťahovalcov, najmä mladých ľudí a celých rodín z okolitých dedín, ale tiež o prirodzený prírastok. Hlavným rabínom bol až do roku 1927 Moše (Mojžiš) Katz. Rabín Katz viedol pomerne veľkú ješivu.

Do kompetencie nitrianskeho ortodoxného rabinátu patrili židia asi z 30 okolitých dedín. Členovia ortodoxnej pospolitosti sa medzi sebou dorozumievali po nemecky, po maďarsky a po slovensky. Ortodoxná náboženská obec vlastnila dve synagógy, dve veľké učebne, viaceré modlitební v rôznych častiach mesta a iné. Udržovala veľkú židovskú ľudovú školu, kde sa vyučovalo náboženstvo aj svetské predmety v slovenskom jazyku.

V roku 1927 zomrel hlavný ortodoxný rabín Moše (Mojžiš) Katz a jeho miesto zaujal jeho syn Abrahám Aron (Aharon) Katz, ktorý viedol aj miestnu ješivu. Po náhlej smrti A. A. Katza v roku 1931 sa hlavným rabínom stal Samuel Dávid Ungar (1886 – 1945), rodák z Piešťan, pôsobiaci predtým v Trnave. Rabín S. D. Ungar, bol jedným z najvýznamnejších duchovných na Slovensku a tešil sa veľkej vážnosti aj medzi nežidovským obyvateľstvom. Bol členom vedenia Ústrednej kancelárie Zväzu autonómnych ortodoxných židovských náboženských obcí v ČSR a predsedom hnutia Agudat Jisrael v ČSR, od roku 1935 viceprezidentom celosvetovej organizácie Agudat Jisrael. Počas svojej návštevy v Nitre a v Topolčiankach ho viackrát prijal prezident republiky T. G. Masaryk.

Rabín S. D. Ungar, ktorého z Trnavy nasledovala aj väčšina poslucháčov veľkej trnavskej ješivy, pozdvihol za krátky čas nitriansku ješivu na vysokú úroveň. Začiatkom 30. rokov mala približne 300 poslucháčov a boli medzi nimi aj študenti zo zahraničia. Pri jej vedení mu pomáhal zať, rabínsky asesor Michael D. Weissmandl (1903 – 1957), človek so širokými teologickými a svetskými vedomosťami. Z popudu rabína S. D. Ungara postavila ortodoxná komunita v roku 1932 novú veľkú učebňu a rozšírila budovu ješivy.

Podľa sčítania ľudu v roku 1930 sa väčšina Židov hlásila k československej národnosti, 24,2 % k židovskej národnosti a zvyšok k národnosti maďarskej. V 20. rokoch 20. storočia pôsobili v Nitre 19 židovských lekárov, 18 advokátov, 3 zverolekári, viacero lekárnikov, inžinierov, staviteľov a úradníkov verejnej a štátnej správy.

Nitra rokov tridsiatych

Nielen ľudia majú sklon k nostalgii. Keby mohli, rozprávali by o starých časoch aj mestá. Samé síce nerozprávajú, ale majú svojich hovorcov. Zažltnuté stránky novín a kníh. Patrí medzi ne bezpochyby aj Almanach Nitra z roku 1931. Vojnu prežila pohodená medzi inými knihami a „zbytočnými haraburdami“ v komore a bolo to to jediné, čo zdecimovaná a vojnovu ťažko skúšaná rodina našla po návrate domov. Bola spomienkou na to, čo už nebola pravda. Starostlivo opravená rukou knihára a opatrená drobnými poznámkami atramentovou ceruzkou má dnes svoje čestné miesto v rodinnej knižnici. Vyšiel nákladom 1000 výtlačkov a s titulnou ilustráciou známeho nitrianskeho maliara Edmunda Massányiho, dvojязыčne po slovensky a po maďarsky, v roku 1931 vo vydavateľstve a tlačiarni rodiny Löwyových.

V tejto publikácii, akýchsi vtedajších „zlatých stránkach“, defilujú pred očami súčasníka aj židovskí obyvatelia, ktorí tvorili asi 30 percent občanov mesta pod Zoborom. Pričiňovali sa o to, aby mestečko nadobudlo modernejší a zdravší ráz...boli pri regulácii rieky Nitry, pri výstavbe nových moderných budov plných svetla a vzduchu...veľkopodnikatelia zamestnávali tunajších obyvateľov, dávali im prácu...boli tu pobočky mnohých bánk a poisťovní...Nitra mala významných športovcov, tenistov, šermiarov, šachistov, pre zábavychtivých letnú záhradnú kaviareň a kino Palace, oázu na zaprášenej púšti letnej Nitry. Oblíbeným miestom letného osvieženia bol štrand. Nechýbali ani voľby nakrajších dievčat, volila sa napríklad Miss Palace či Miss Makabi. Pri prechádzke mestom sa obyvatelia pristavovali pri výkladoch moderných obchodov, ponúkajúcich široký sortiment, počnúc knihami a končiac *vy-moženosťami elektrickej techniky* pre domácnosť či rádiami.

Záver almanachu je mimoriadne zaujímavý. Je to adresár – zoznam úradníkov, hodnostárov, učiteľov rôznych škôl, členov veliteľstva, zamestnancov nemocníc a útulkov, lekárov, obchodníkov, remeselníkov (nechýbali výrobcovia nákrčníkov, modistky, fajkári, kočiarnici,

pilníkari, povrazníci, kartáčníci, sitári či predstavitelia iných dnes už neznámych remesiel), ale aj zoznam majiteľov autovozidiel, t.j. áut a motocyklov, ktorých bolo v roku 1930 v Nitre až okolo 150!

Každú ľudskú chybu možno odpustiť, iba neľudskosť nie!

(W. Whitman)

Stopy fašizmu a jeho prisluhovačov

Túto najčernejšiu stránku histórie židov pripomína hodnotný príspevok odborníka historika v tomto zborníku, spracovaný na základe štúdia dobových archívnych materiálov. Sú hroziivé a ľudským umom nepochopiteľné. Ako sa mohol človek k človeku, sused k susedovi takto zachovať? Kde ostali základy humanity a lásky k blížnemu? Znova a znova si to opakujeme, dúfajúc, že sa takéto niečo už nikdy nezopakuje! Česť pamiatke všetkých, ktorí prejavili svoju ľudskosť a núdzným podali pomocnú ruku!

Pretrhnutý povraz bez uzla nezviažeš!

(príslovie)

Povojnové časy a súčasnosť

Po skončení vojny sa podľa pamätníkov do Nitry vrátilo asi 600 židov, trosky niekdajšej židovskej komunity. Cintorín bol zdevastovaný, náhrobky pováľané, rozkradnuté, oplotenie zničené, rovnako márnica. Synagóga na vtedajšej Gorazdovej ulici bola v dezolátnom stave, zatekalo do nej, časť niekdajšej knižnice, posvätné zvitky Tóry, ako aj rituálne predmety boli zničené alebo rozkradnuté. Takto spomínali naši otcovia a mamy. Toto ostalo z kedysi slávnej a bohatej náboženskej obce. Väčšina z preživších po prekonaní nesmierného utrpenia emigrovala, ostali tu len tí, ktorí mali podlomené zdravie, resp. nemali silu budovať si novú existenciu.

Židovská komunita sa zjednotila v spoločnej ortodoxnej náboženskej obci. Predsedom obce a súčasne podpredsedom Ústredného zväzu židovských náboženských obcí na Slovensku sa stal Eugen Hoff, niekdajší tajomník predvojnovaj ortodoxnej komunity v Nitre. Medzi tými, ktorí prežili, bolo aj niekoľko náboženských hodnostárov, duchovných, uznávaných na celom Slovensku. Bol to rabín Šalom Moše Ungar, Echezkel Šraga Landau, Marek Vorhand a Eliáš Katz. Po emigrácii rabínov Š. M. Ungara a M. Vorhanda sa hlavným rabínom stal Eliáš Katz, syn a vnuk niekdajších nitrianskych hlavných rabínov. Od 50. rokov bol Eliáš Katz hlavným rabínom Slovenska.

Z registrovaných 610 židovských obyvateľov sa po prevrate v roku 1948 väčšina vysťahovala do novovznikajúceho štátu Izrael a iných štátov sveta. Po prežití tragédie a strate blíž-

Deti Chanuka, 50-roky

nych sa mnohí asimilovali, tajili svoju identitu a takto začalo zanikať židovstvo (aj) v našom meste, rovnako, ako na celom Slovensku. Nastupujúca nová komunistická totalita takisto nepriala rozvoju náboženského života. Práve naopak.

No aj v dobe, keď chodiť do synagógy bolo pre mnohých, pre mnohé profesie zakázané a pre rodiny z hľadiska existencie neprijateľné, tu však boli ľudia, ktorí, vzhľadom na pamiatku svojich blízkych, ktorí zahynuli v období šoa, usilovali o zachovanie odrobiniek kedysi slávnej náboženskej obce v Nitre. Spomeňme mená ako pán Kolín, dr. Eugen Wagner s manželkou, predmodliaci pán Dezider Katz, pán Mikuláš Dolan, pán Martin Rujder, pán Viliam Nisterenko, Ing. Richard Lamm, MVDr. Zoltán Malík a JUDr. Peter Schwarcz, to sú mená niektorých predstaviteľov ŽNO Nitra a členov jeho predstavenstva, ktorí sa starali o údržbu cintorína, organizovali pobožnosti a spoločné stretnutia počas sviatkov židovského roka, odprevádzali zomretých členov na ich poslednej ceste,

Nesmierne zdevastovanú synagógu v 70. rokoch odkúpilo mesto Nitra, ktoré ju od roku 1982 rekonštruovalo a dodnes ju využíva na kultúrne účely. Nie je to viac miesto pre modlitbu, nesídlí v nej posvätná Tóra, no *genius loci* stavby je tu prítomný neustále.

Dnes

Ako z tohto prehľadu vyplýva, v Nitre žila v minulosti významná židovská komunita, ktorú však dve totality 20. storočia temer vymazali zo života. V súčasnosti je Židovská náboženská obec v Nitre (ďalej len ŽNO Nitra) súčasťou nevelkej slovenskej židovskej obce, ktorej cieľom je zachovanie náboženských a kultúrnych tradícií a zvykov. Symbolmi niekdajšieho života v duchu židovských tradícií je pre Nitranov i návštevníkov mesta dnes už len synagóga v strede mesta a cintorín na sídlisku Klokočina. Obec registruje pol stovky členov, najmä zo staršej generácie. Jej činnosť spočíva v niekoľkých rovinách. V prvom rade je to spoločné trávenie liturgie významných sviatkov židovského kalendára, Nového roka (Roš hašana), Dňa zmierenia (Jom kipur), Chanuky (sviatok svetiel), Purimu (radosný sviatok oslobodenia židovského národa), Pesachu (sviatok nekvasených chlebov) atď. Každoročné trizny na pamiatku obetí holokaustu z Nitry a okolia sa konajú pri pamätníku na cintoríne, alebo v synagóge. V ostatných dvoch rokoch, poznamenaných pandémiou koronavírusu, boli aktivity značne obmedzené, ale trizny sa konali napriek tejto situácii. Predstavenstvo ŽNO kontaktovalo svojich členov prostredníctvom sociálnych sietí a v prípade potreby podávalo pomocnú ruku.

Veľmi podstatná je spolupráca s okolitými ŽNO v regióne, resp. na Slovensku, ktoré sú sústredené pod Ústredný zväz židovských náboženských obcí na Slovensku, a to pri slávení sviatkov, ale aj pri zabezpečovaní dôstojnej rozlúčky so zomretými podľa židovských tradícií. ŽNO Nitra sa permanentne stará o údržbu cintorína, ktorý je svojou rozlohou okolo 5 ha jedným z najväčších na Slovensku. Každoročne sa na ňom, pri pamätníku obetiam holokaustu z roku 1951, ako už bolo spomenuté, organizuje dôstojná trizna na pamiatku obetí vojny z Nitry a okolia, na ktorej sa zúčastňujú súverci z celého regiónu, ale aj predstavitelia verejného života a občania Nitry iných vierovyznaní.

V čase pred epidémiou členovia ŽNO spolu navštevovali kultúrne podujatia týkajúce sa židovskej problematiky a organizovali návštevy historických pamiatok. V čase pandémie bola aj táto činnosť utlmená.

ŽNO Nitra má svoj sociálny program, ktorý je v súlade so židovskou tradíciou vzájomnej spolupatričnosti a pomoci. Predobrazom tejto činnosti je spomienka na tých, ktorí sa počas dlhodoobej histórie v rámci rôznych charitatívnych a sociálnych spolkov starali o núdzných. Veľkým vzorom je o. i. filantrop Jozef Engel (1834 – 1905) s manželkou Jozefínou, ktorých bohumilá činnosť sa netýkala iba židovskej komunity. Za pomoc mu vďačili obyvatelia Nitry rôzneho vierovyznania. Predstavenstvo sa takisto stará o ostatky nehnuteľného majetku po predkoch

Nemenej dôležitá je osvetová činnosť, v rámci ktorej členovia obce oboznamujú verejnosť so základmi judaizmu a tradičným zvykoslovím v regióne. Významná je pritom spolupráca s médiami, univerzitami a inými vzdelávacími inštitúciami. Mnohé aktivity organizuje ŽNO

Nitra v spolupráci s Mestom Nitra a jeho odborom kultúry, ktorý poskytuje na ne priestory niekdajšej neologickej synagógy, ktorá je v súčasnosti kultúrnym centrom mesta. Synagóga je miestom mnohých stretnutí s obyvateľmi pri príležitosti Dní otvorených dverí, Noci múzeí a galérií, Dňa európskeho kultúrneho dedičstva. Poriadajú sa prednášky o zvykoch, sviatkoch a živote židov, konzultuje sa so študentmi UKF, ktorí si za témy svojich diplomových prác často vyberajú problematiku judaizmu, ale aj so študentmi skôr narodenými, ktorí navštevujú Univerzitu tretieho veku. Členovia ŽNO radia mladým umelcom z umeleckých škôl, ktorí inscenujú témy z obdobia holokaustu či predvojnovnej Nitry. Obec zverejňuje príspevky v miestnych i celoslovenských médiách a prevádzkuje webovú stránku.

Centrom mnohých aktivít ŽNO Nitra je už viackrát spomenutá neologická synagóga. Nie je už síce majetkom ŽNO, ale vďaka výnimočnej spolupráci s odborom kultúry Mesta Nitry a jeho zamestnancami v nej má dvere vždy otvorené. Na podnet ŽNO Nitra a za jej réžie vzniklo na bývalom chóre synagógy malé múzeum s predmetmi týkajúcimi sa sviatkov a textovými informáciami v slovenčine a angličtine, ktoré návštevníka uvedú do židovskej domácnosti. Veľkoplošná fotografia nitrianskych detí, ktoré začiatkom 50. rokov slávil Chanuku, je viac než symbolická. Na galérii synagógy, v priestore, kde bola dakedy spoločenská miestnosť, tzv. bet ha midraš, je zriadená galéria z diel svetoznámeho izraelského umelca, nitrianskeho rodáka a čestného občana mesta, Shragu Weila. Točité schodište na galériu zdobia obrázky výtvarníčky Aleny Bugárovej, zachytávajúce židovské pamiatky mesta. Na prízemí je stála panelová inštalácia o histórii synagógy a staviteľovi Leopoldovi Baumhornovi. Jeho, pre nitriansku synagógu typická šesťcípá hviezda, Magen David, sa stala aj súčasťou loga ŽNO v Nitre. Členstvo je veľmi hrdé na to, že nitrianska synagóga si zachovala svoj genius loci a návštevníci v nej oceňujú nielen vynikajúcu akustiku, ale aj ducha, ktorý v nej prebýva.

Významným počinom je aj vydavateľská činnosť, v rámci ktorej bola v roku 2018 v reprinte vydaná cenná Nitrianska hagada. Vypravovanie o vystahovaní Izraelu z Egypta (rozprávanie na sviatok Pesach) z roku 1933, ktorú po prvýkrát do slovenčiny preložil profesor gymnázia Vladimír Wetzler a poznámkami a prekrásnym úvodným slovom opatril rabín Dr. Eliezer (Lazar) Schweiger. Obec prevádzkuje aj svoju webovú stránku (www.znonitra.sk) a pravidelne informuje záujemcov o židovskú kultúru v médiách.¹

Židovská náboženská obec v Nitre
The Jewish community of Nitra

¹ Použitá literatúra: BÜCHLER, Róbert. *Encyklopédia židovských náboženských obcí. Zväzok L-R*. Bratislava: SNM, 2010, s. 89-102; *Almanach Nitra*. Nitra, 1931; GERGELYI, Otmar. *Nitra*. Bratislava: Šport, 1969, s. 48-53; Internetový zdroj: www.znonitra.sk; vlastná tvorba autorky.

SUMMARY

FRAGMENTS FROM THE HISTORY AND PRESENT OF THE JEWISH COMMUNITY OF NITRA

Katarína Potoková

In most of Slovakia, synagogues, ritual baths (mikveh) and Jewish schools have all but disappeared. Nitra is no exception. There are no Jewish religious services here. Few Jews remain, forming the Nitra Jewish Religious Community. They see their Judaism through the prism of traditions and memories of their ancestors. Against all odds, it is still here. It is a part of the Slovak Jewish community, which in itself is not big in number. Its goal is not to revive nonexistent things, but to keep the tradition. A famous “Fiddler on the roof” melody highlights the importance of tradition and serves as a (kind of) model. JRC Nitra counts about fifty members, mostly of the older generation, with almost no Holocaust survivors left. The leaders of the community are available to those who seek their roots, but only to a limited extent, since no historical documents are available. The only other help lies in the existing symbols of Judaism in the town under the Zobor hill - the synagogue, which serves as a cultural facility for Nitra, and a large cemetery near the Klokocina housing estate. Despite being almost wiped out by the two totalitarian regimes of the 20th century, this formerly significant Jewish community is still an active and integral part of the modestly-sized Slovak Jewish religious community. It aims at preserving the rich Jewish religious and cultural tradition in the Central European region.

AUTORI ZBORNÍKA

PhDr. Milan Belej, CSc.,

Štátny archív v Nitre, Novozámocká 273, 951 12 Ivanka pri Nitre

PhDr. Peter Keresteš, PhD.,

Štátny archív v Nitre, Novozámocká 273, 951 12 Ivanka pri Nitre

doc. Mgr. Miroslav Palárik, PhD.,

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Katedra histórie, Hodžova 1, 949 01 Nitra

RNDr. Ľudmila Pártošová,

Bratislava

Mgr. Katarína Potoková,

Židovská náboženská obec Nitra, Pri synagóge 4, 949 01 Nitra

Mgr. Marta Švoliková,

Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Levice, Vojenská 1, 934 01 Levice

Mgr. Edina Turanová,

Štátny archív v Nitre, Novozámocká 273, 951 12 Ivanka pri Nitre